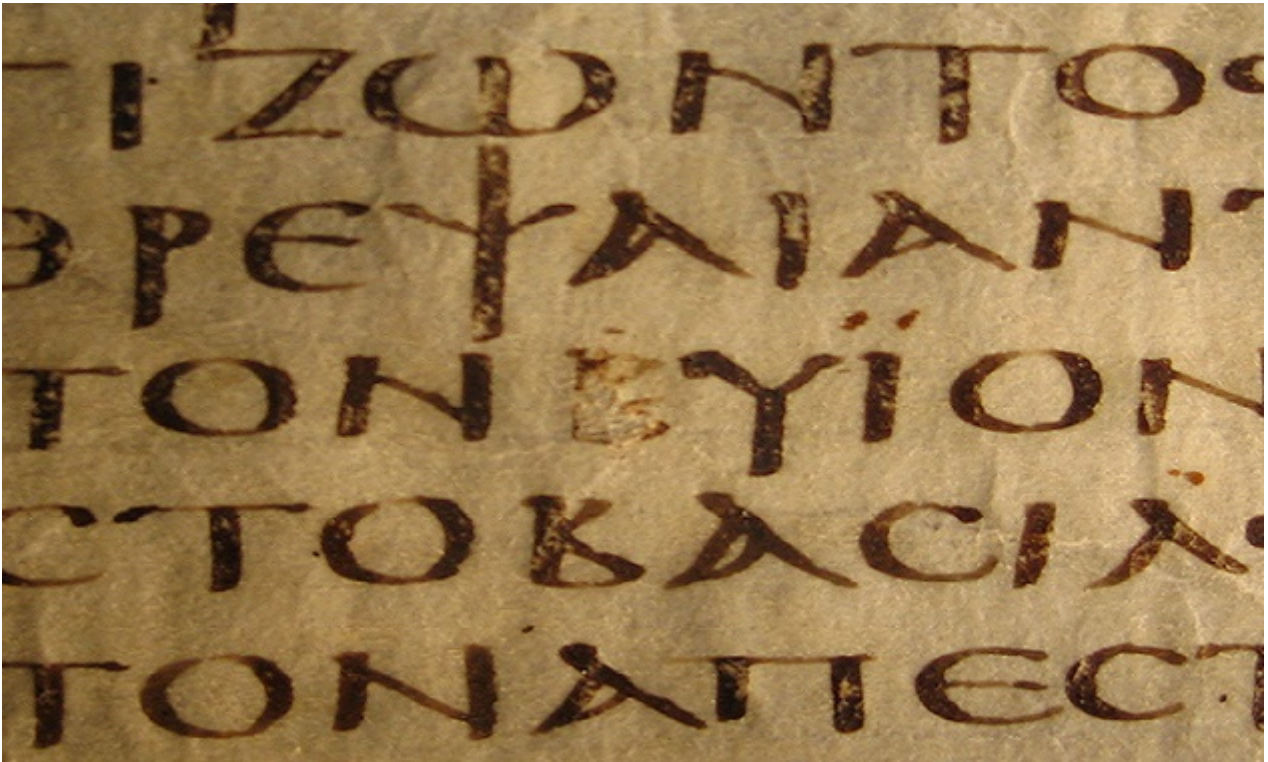

Οι γνωστότεροι χειρόγραφοι κώδικες της Καινής Διαθήκης

[Ορθοδοξία](#) / [Καινή Διαθήκη](#)

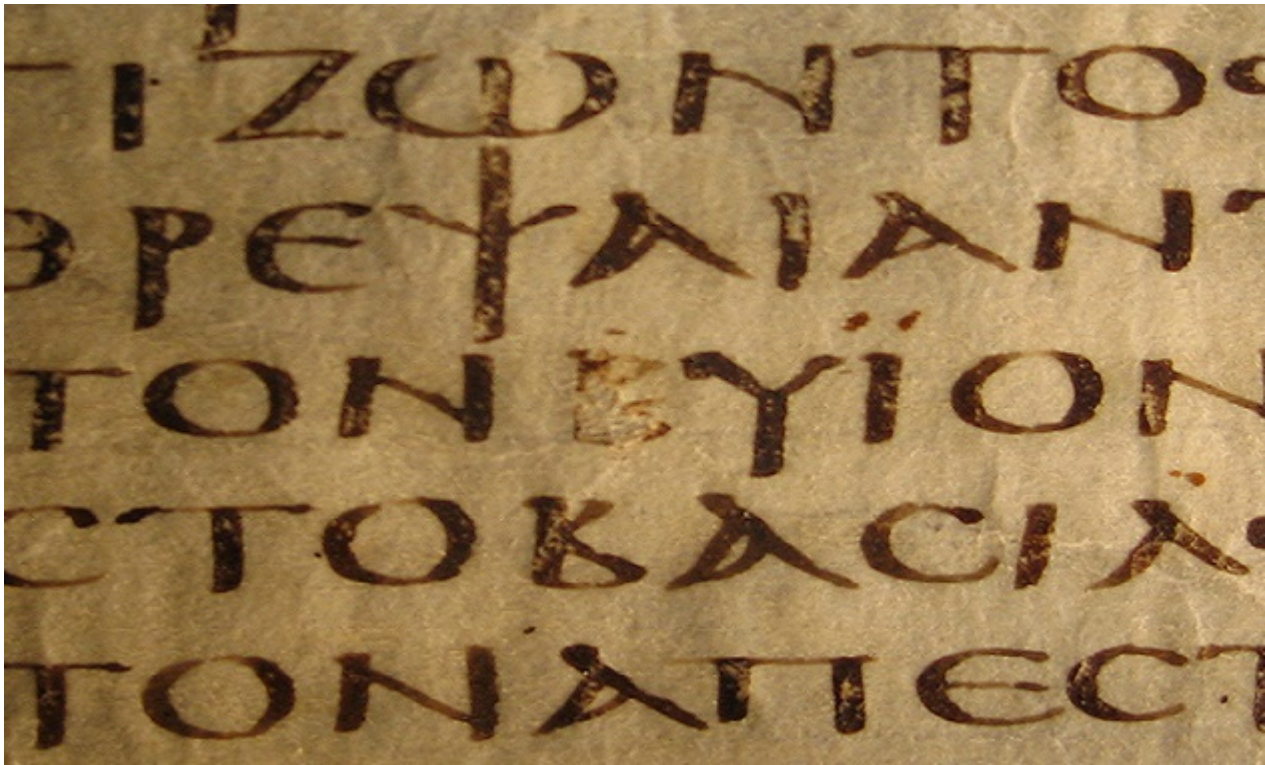
[Ιωάννης Καραβιδόπουλος, Ομότιμος Καθηγητής Ερμηνείας της Καινής Διαθήκης, Θεολογικής Σχολής Α.Π.Θ.](#)

1. Περί των ελληνικών χειρογράφων της Καινής Διαθήκης γενικές πληροφορίες

Όταν στις αρχές του 16ου αιώνα, και συγκεκριμένα το έτος 1516, ο Ολλανδός ανθρωπιστής Έρασμος εξέδωσε για πρώτη φορά το ελληνικό κείμενο της Καινής Διαθήκης, γνώριζε μόνο 6 ή ίσως 7 χειρόγραφα στα οποία και στηρίχτηκε για την έκδοση. Η σπουδή με την οποία ενήργησε - με εντολή του Ελβετού εκδότη Ιωάννη Frobenius - για να προλάβει την Πολύγλωσση Κομπλουτιανή του Ισπανού καρδινάλιου Ximenes de Cisneros (η οποία ήταν έτοιμη νωρίτερα αλλά λόγω καθυστέρησης της Παπικής έγκρισης κυκλοφόρησε το 1522) ήταν η αιτία που δεν μπόρεσε να αναζητήσει περισσότερα χειρόγραφα. Δεν είναι γνωστό σε πόσα χειρόγραφα στηρίχτηκε η πιο επιμελημένη αλλά ιστορικά αργοπορημένη Πολύγλωσση Κομπλουτιανή. Πάντως είναι γεγονός ότι και οι μεταγενέστερες βελτιωμένες εκδόσεις του Εράσμου, καθώς και άλλων εκδοτών, στηρίζονται

επίσης σε πολύ περιορισμένο αριθμό χειρογράφων.

Σήμερα ο αριθμός των γνωστών ελληνικών χειρογράφων της Καινής Διαθήκης, που βρίσκονται σε διάφορες μονές και βιβλιοθήκες του κόσμου, υπερβαίνει τα 5700. Συγκεκριμένα στην τελευταία έκδοση του καταλόγου του K. Aland, *Kurzgefasste Liste der griechischen Handschriften des Neuen Testaments*, 1994, όπως συμπληρώθηκε από τα ενημερωτικά Δελτία του Ινστιτούτου έρευνας του κειμένου της Καινής Διαθήκης στο Muenster της Γερμανίας, αριθμούνται:

- 116 πάπυροι ή σπαράγματα παπύρων με τεμάχια της Καινής Διαθήκης (από τον 2ο ως και τον 7ο αιώνα, τα περισσότερα από τον 2ο ως τον 4ο αιώνα),
- 316 μεγαλογράμματα χειρόγραφα (από τον 4ο ως και τον 10ο αιώνα),
- 2877 μικρογράμματα συνεχούς κειμένου, δηλ. από το κατά Ματθαίον μέχρι την Αποκάλυψη (από τον 9ο-10ο ως τον 16ο-17ο αιώνα και αργότερα, παρά την παράλληλη ύπαρξη της τυπογραφίας),

— και 2432 εκλογάδια (της ίδιας εποχής με τα μικρογράμματα συνεχούς κειμένου), που περιέχουν τις αναγινωσκόμενες κατά τη θεία λατρεία περικοπές και που ονομάζονται από τους Δυτικούς ερευνητές Ευαγγελιστάρια ή Λεξιονάρια, ενώ από τους Έλληνες ονομάζονται, σύμφωνα με τη Βυζαντινή ορολογία, Εκλογάδια ή Ιερόν Ευαγγέλιον και Απόστολος (ανάλογα με το περιεχόμενό τους). Βέβαια παράλληλα χρησιμοποιείται από τους Έλληνες και η εισαγόμενη από τη Δύση ορολογία (Ευαγγελιστάρια, Λεξιονάρια).

Ας σημειώσουμε ότι το αρχαιότερο απόσπασμα με κείμενο της Καινής Διαθήκης προέρχεται από τις αρχές του 2ού αιώνα (120 - 125 μ.Χ), είναι ο πάπυρος P⁵², που περιέχει την περικοπή Ιω. 18, 31- 33· 37-38 και βρίσκεται στη βιβλιοθήκη John Ryland του Manchester της Αγγλίας. Απέχει δηλ. μόλις 2-3 δεκαετίες από το πρωτότυπο του κατά Ιωάννην ευαγγελίου.

Που βρίσκονται όλα αυτά τα χειρόγραφα; Είναι διάσπαρτα σε μεγάλες και γνωστές βιβλιοθήκες του κόσμου και σε μοναστήρια. Πιο συγκεκριμένα:

Οι πόλεις ή μονές που διασώζουν σε βιβλιοθήκες τους μεγάλο αριθμό χειρογράφων είναι, κατα ανιούσα κλίμακα, οι ακόλουθες:

— από 50 ως 100 χειρόγραφα: Καίμπριτζ (66), Μονή Κρυπτοφέρρης, κοντά στη Ρώμη (69), Φλωρεντία (79), Πάτμος (81), Μόσχα (96)

— από 100 ως 200 χειρόγραφα: Ιερουσαλήμ (146) και Οξφόρδη (158).

— από 200 ως 500 χειρόγραφα: Η μονή Αγίας Αικατερίνης του Σινά (230), Αγία Πετρούπολη (233),

Λονδίνο (271), Ρώμη (367), Παρίσι (373), Αθήνα (419)

— πάνω από 500 χειρόγραφα: Οι μονές του Αγίου Όρους (1000)

Ας σημειωθεί ότι ο αριθμός 230 της μονής Αγίας Αικατερίνης του Σινά, ύστερα από την ανακάλυψη νέων χειρογράφων το 1975, πρέπει να έχει αυξηθεί σημαντικά.

Ως προς τη μορφή που είχαν τα χειρόγραφα μπορούμε να πούμε τα ακόλουθα, καταλήγοντας σε μία θεωρία που είναι πολύ πιθανή:

Τα χειρόγραφα σε πάπυρο είχαν συνήθως τη μορφή ειληταρίου, ενώ οι περγαμηνές ή μεμβράνες σπάνια είχαν τη μορφή ειληταρίου, ήταν συνήθως φύλλα τοποθετημένα το ένα επάνω στο άλλο, ώστε τέσσερα φύλλα μαζί να αποτελούν το «τετράδιο» και περισσότερα μαζί τον «κώδικα». Είναι προφανές ότι πρακτικά είναι

πιο ευχερής η χρήση του κώδικα παρά η του ειληταρίου. Άλλωστε είναι χαρακτηριστικό ότι πολλοί χριστιανικοί πάπυροι έχουν τη μορφή κώδικα. Είναι πολύ πιθανό η συρραφή πολλών τετραδίων σε μορφή κώδικα να προήλθε από τις ανάγκες των χριστιανικών Εκκλησιών. Πάντως από τις αρχές του 2ου αιώνα η χρήση του κώδικα (είτε από πάπυρο είτε αργότερα από περγαμηνή) επικρατεί στην Εκκλησία. Ίσως για λόγους πρακτικούς (φαντασθείτε πόσο άβολο είναι να χρησιμοποιεί κανείς τις Πράξεις των Αποστόλων για τα λειτουργικά αναγνώσματα -τη στιγμή που υπολογίζεται ότι χρειάζονται περίπου 9 μέτρα παπύρου για το βιβλίο αυτό). Οι εθνικό-χριστιανικές Εκκλησίες μάλιστα (που βρίσκονταν στον ελληνόφωνο χώρο) χρησιμοποιούσαν τον κώδικα για να διαφοροποιείται η Γραφή τους από τη Γραφή της ιουδαϊκής Συναγωγής, η οποία χρησιμοποιούσε την Π. Διαθήκη σε ειλητάρια. Συνεπώς, είναι μία πολύ πιθανή η υπόθεση ότι ο κώδικας αναπτύχθηκε και χρησιμοποιήθηκε αρχικά στη χριστιανική Εκκλησία.

2. Μερικά από τα σπουδαιότερα χειρόγραφα της Καινής Διαθήκης

Στη συνέχεια περιγράψουμε μερικά από τα σπουδαιότερα χειρόγραφα της Καινής Διαθήκης, αρχίζοντας από τους μεγαλογράμματους κώδικες.

Ο Σιναϊτικός κώδικας (α) περιέχει ολόκληρη την Καινή Διαθήκη καθώς επίσης την επιστολή Βαρνάβα και του Ποιμένα του Ερμά. Προέρχεται από τον 4ο αιώνα, είναι γραμμένος σε τέσσερις στήλες και πιθανή πατρίδα του θεωρείται η Αίγυπτος ή η Καισάρεια της Παλαιστίνης. Τον κώδικα αυτόν ανακάλυψε στα μέσα του προηγούμενου αιώνα (1844) στην Ι. Μονή Αγίας Αικατερίνης του Σινά ο Γερμανός Konstantin Tischendorf, ο οποίος ύστερα από ορισμένες διαπραγματεύσεις τον πρόσφερε ως δώρο της μονής στον τσάρο της Ρωσίας Αλέξανδρο τον Β'. Το έτος 1933 τον αγόρασε η αγγλική κυβέρνηση και από τότε βρίσκεται στο Βρετανικό Μουσείο του Λονδίνου, εκτός από 43 φύλλα (τμήματα των βιβλίων της Π. Διαθήκης: Α' Παραλειπομένων, Ιερεμία, Νεεμία και Εσθήρ) που βρίσκονται στην Πανεπιστημιακή βιβλιοθήκη της Λειψίας, όπου ο Tischendorf υπηρετούσε ως υφηγητής. Μερικά φύλλα (12 φ. προερχόμενα από τα βιβλία της Π.Δ. Αριθμοί, Λευιτικόν, Δευτερονόμιον, Κριταί) βρέθηκαν το 1975 μεταξύ πολλών άλλων χειρογράφων στη Μονή της Αγίας Αικατερίνης του Σινά.

Το κείμενο του Σιναϊτικού κώδικα φαίνεται ότι διορθώθηκε από μερικούς διορθωτές μόλις αντιγράφηκε, καθώς και αργότερα (6ος -7ος αιώνας)· σύμφωνα με την πληροφορία, που περιέχεται σ' έναν κολοφώνα στο τέλος των βιβλίων Έσδρα και Εσθήρ, οι τελευταίες διορθώσεις έγιναν βάσει ενός αρχαίου χειρογράφου που είχε διορθώσει ο πρεσβύτερος και μάρτυς Πάμφιλος, ο οποίος, ως γνωστόν, είχε φροντίσει για τον εμπλουτισμό της βιβλιοθήκης της Καισαρείας

της Παλαιστίνης με πολλά αρχαία χειρόγραφα.

Ο Αλεξανδρινός κώδικας (A) είναι του 5ου αιώνα και προέρχεται από την Αίγυπτο. Στα ευαγγέλια περιέχει τον βυζαντινό τύπο κειμένου, στα υπόλοιπα βιβλία της Καινής Διαθήκης αποτελεί έναν από τους κυριότερους εκπροσώπους του αλεξανδρινού τύπου κειμένου μαζί με τους κώδικες Βατικανό και Σιναϊτικό. Είναι τρίστηλος. Περιέχει ολόκληρη σχεδόν την Καινή Διαθήκη πλην ορισμένων κενών στα ευαγγέλια Ματθαίου και Ιωάννου καθώς και στη Β' προς Κορινθίους. Εκτός από την Καινή Διαθήκη έχει και τις επιστολές Α' και Β' Κλήμεντος (τη δεύτερη μέχρι το 12, 5). Το 1627 δωρήθηκε ο κώδικας αυτός από τον Πατριάρχη Κύριλλο Λούκαρι στο βασιλιά Κάρολο τον Α' της Αγγλίας και σήμερα βρίσκεται στο Βρετανικό Μουσείο μέσα σε γυάλινη προθήκη προσιτή στον επισκέπτη δίπλα στο Σιναϊτικό κώδικα.

Ο Βατικανός κώδικας (B) προέρχεται επίσης από την Αίγυπτο και θεωρείται ο αρχαιότερος κώδικας της Καινής Διαθήκης (αρχές - μέσα του 4ου αιώνα). Το κείμενό του τελειώνει στο Έβρ 9, 14α· δεν περιέχει το υπόλοιπο της Εβρ., καθώς και τις επιστολές Α' Β' Τιμ. Τίτ. Φιλημ. και την Αποκάλυψη. Τοποθετεί την Εβρ., μετά τη Β' Θεσ. Επίσης παρουσιάζει ένα είδος διαίρεσης του κειμένου σε κεφάλαια που δεν συμπίπτει με τις διαιρέσεις άλλων αρχαίων χειρογράφων. Η κάθε επιστολή του Παύλου δεν αρχίζει με νέα αρίθμηση αλλά συνεχίζεται η αρίθμηση που αρχίζει στην προς Ρωμ. Ο κώδικας αυτός βρίσκεται από τον 15ο αιώνα στη Βιβλιοθήκη του Βατικανού.

Ο κώδικας Εφραίμ του Σύρου (C) είναι ο σπουδαιότερος παλίμψηστος (rescriptus) κώδικας, προέρχεται από τον 5ο αιώνα και το κείμενό του ανήκει στον βυζαντινό τύπο κειμένου. Περιέχει αποσπάσματα από όλα σχεδόν τα βιβλία της Καινής Διαθήκης, εκτός από τις επιστολές Β' Θεσ. και Β' Ιω. Κατά τον 12ο αιώνα το κείμενό του καλύφθηκε από την ελληνική μετάφραση των 38 πραγματειών του Εφραίμ του Σύρου. Κατόπιν πολλών προσπαθειών και με τη χρήση τεχνικών μέσων της εποχής του κατάφερε ο Tischendorf να αναγνώσει το αρχικό κείμενο. Σήμερα βρίσκεται στην Εθνική Βιβλιοθήκη των Παρισίων.

Ο κώδικας Βέζα (D) είναι δίγλωσσος (ελληνικό κείμενο στην αριστερή σελίδα και λατινική μετάφραση στη δεξιά) και αποτελείται από δύο χειρόγραφα. Το πρώτο περιέχει τα ευαγγέλια (με τη σειρά Μθ, Ιω, Λκ, Μρ), τις Πράξεις των Αποστόλων και ένα μικρό απόσπασμα της Γ' Ιω. και ονομάζεται Codex Bezae Cantabrigiensis, γιατί δωρήθηκε το 1581 από τον Θεόδωρο Βέζα, φίλο και συνεργάτη του Καλβίνου, στο Πανεπιστήμιο του Cambridge, όπου και βρίσκεται σήμερα. Το δεύτερο περιέχει τις επιστολές του Παύλου και ονομάζεται Codex Claromontanus από τη μονή Clermont της Γαλλίας όπου βρισκόταν. Σήμερα βρίσκεται στην Εθνική Βιβλιοθήκη

των Παρισίων. Το κείμενο και των δύο χειρογράφων, που ανήκει στο λεγόμενο «δυτικό» τύπο, παρουσιάζει αρκετές αποκλίσεις, προσθήκες και παραλείψεις σε σχέση προς το γνωστό κείμενο, ιδίως στις Πράξεις των Αποστόλων. Άξιο μνείας είναι ένα άγραφο λόγιό του Ιησού που παραδίδει στο Λκ κεφ. 6 μεταξύ των στίχων 4 και 5: «Τη αυτή ημέρα θεασάμενός τινά εργαζόμενον τώ σαββάτω είπεν αυτώ Άνθρωπε, ει μεν οίδας τι ποιείς, μακάριος εί. Ει δε μη οίδας, επικατάρατος και παραβάτης εί του νόμου».

Από τους μεγαλογράμματους κώδικες, εκτός από τους παραπάνω που αναφέραμε, άξιοι ιδιαίτερης μνείας είναι επίσης:

Ο Petropolitanus Purpureus (N) του 6ου αιώνα, γραμμένος σε πολυτελή περγαμνή με γράμματα ασημένια και μόνο στις συντμήσεις για τα ονόματα Θεός και Ιησούς χρυσά· τα φύλλα του είναι διασκορπισμένα σε διάφορες βιβλιοθήκες του κόσμου (182 φ. στην Πετρούπολη, 33 στην Πάτμο, 6 στο Βατικανό, 4 στο Βρετανικό Μουσείο του Λονδίνου, 2 στη Βιέννη, 1 στο Βυζαντινό Μουσείο Αθηνών, 1 στο Βυζαντινό Μουσείο Θεσσαλονίκης και 1 στη Νέα Υόρκη).

Ο Codex Sinopensis (O) του 6ου αιώνα επίσης, γραμμένος με χρυσή μελάνη σε πολυτελή πορφυρή περγαμνή, είναι από τα αρχαιότερα χειρόγραφα που περιέχουν καλλιτεχνικές διακοσμήσεις (μινιατούρες), οι οποίες όμως είναι κάπως μεταγενέστερες της εποχής του χειρογράφου. Βρίσκεται στην Εθνική Βιβλιοθήκη των Παρισίων.

Ο κώδικας W που βρίσκεται στο Μουσείο Freer της Ουάσιγκτον βρέθηκε στις αρχές του 20^{ου} αιώνα. Ανήκει στα τέλη του 4^{ου} η αρχές του 5^{ου} αιώνα. Περιέχει τα ευαγγέλια με την ίδια σειρά του κώδικα Βέζα (Μθ, Ιω, Λκ, Μρ). Ένα από τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του κώδικα αυτού είναι ότι διασώζει ένα λόγιο του Ίησού στο τέλος περίπου του κατά Μάρκον (16, 14), το λεγόμενο λόγιο του Freer, γνωστό ήδη εν μέρει και στον Ιερώνυμο.

Ο κώδικας Rossanensis (Σ) του 6ου αιώνα είναι γραμμένος σε πορφυρή περγαμνή με ασημένια γράμματα. Περιέχει τα ευαγγέλια Ματθαίου και Μάρκου (οι τρεις πρώτοι στίχοι κάθε ευαγγελίου είναι με χρυσά γράμματα). Είναι το αρχαιότερο χειρόγραφο με σύγχρονές του μικρογραφίες.

Ο κώδικας Laurensis (Ψ) του 9ου αιώνα βρίσκεται στη μονή Αγίας Λαύρας του Άθω και περιέχει τα ευαγγέλια (από το 9ο κεφ. του Μρ), τις Πράξεις, τις Καθολικές επιστολές (με τη σειρά Α' Β' Πέ, Ίακ, Α' Β' Τ' Ίω, Ιούδα), τις επιστολές του Παύλου και την Έβρ.

Ο κώδικας Ω βρίσκεται επίσης στο Άγιον Όρος (Μονή Διονυσίου), περιέχει τα

ευαγγέλια (πλην του Λκ 1, 15-28) και είναι του 9ου αιώνα. Πλην των Ψ και Ω στο Άγιον Όρος βρίσκονται επίσης τα μεγαλογράμματα 049, 051, 052, 063, 0617 κ.α. καθώς και πληθος μικρο-γραμμάτων, περίπου 1000, όπως σημειώθηκε προηγουμένως.

Για το ιδιόρρυθμο απλώς της εξωτερικής τους εμφάνισης αναφέρουμε επίσης και τα εξής τρία χειρόγραφα:

1) Τόν κώδικα 047, που τα γράμματά του στην κάθε σελίδα του σχηματίζουν ένα σταυρό (βρίσκεται στην Πανεπιστημιακή Βιβλιοθήκη του Princeton).

2) Τόν μικρογράμματο κώδικα 16ου του 14^{ου} αιώνα που είναι γραμμένος με τέσσερα διαφορετικά χρώματα μελάνης, ανάλογα με το ποιος μιλάει: δηλ. τα αφηγηματικά μέρη με κιννάβαρι (δηλ. βαθύ ερυθρό), τα λόγια του Ιησού και των αγγέλων με ερυθρωπό, φράσεις της Π.Δ., των μαθητών, του Ζαχαρία, της Ελισάβετ, της Μαρίας, του Συμεών και του Ιωάννη του Βαπτιστή με κυανή και λόγια τέλος των Φαρισαίων, του Ισκαριώτη και του σατανά με μαύρη.

3) Τον κώδικα 0169, που είναι ο μικρότερος απ' όλους. Οι διαστάσεις της μίας και μοναδικής σελίδας, που βρέθηκε στην Οξύρρυγχο της Αιγύπτου, είναι 9, 5 X 7, 25 εκατ. (σχήμα τσέπης). Με την ευκαιρία αυτή ας σημειωθεί ότι ο μεγαλύτερος σε διαστάσεις κώδικας είναι ο λατινικός κώδικας Γίγας της Στοκχόλμης.

Πηγή: «Ενατενίσεις», Περιοδική Έκδοση Ιεράς Μητροπόλεως Κύκκου και Τηλλυρίας, Τεύχος 4^ο, Ιανουάριος - Απρίλιος 2008.

<http://bit.ly/18fAY5S>